

PEYZAJ - İNSAN İLİŞKİSİ ve PEYZAJ MİMARLIĞI

Atila GÜL

Yrd.Doç.Dr. S.D.Ü. Or.Fak. Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Atabey-Isparta

ÖZET:

İnsanoğlu var oluşundan bu güne, doğayı kendi amaçları doğrultusunda bilinçsizce kullanmış ve sonuçta doğaya uyumlu olmayan ve genelde çirkin olarak nitelendirilebilecek birçok kültürel peyzajlar ortaya çıkarmıştır. Ancak günümüz insanları, doğadan kopma endişesini taşımaya başlamasıyla birlikte doğayı, öncelikle ekolojik işlemlerine uygun biçimlendirerek, insanların fiziksel ve ruhsal sağlıkları için planlama ve uygulama çabası içine girmiştir. Bu kapsamda, Peyzaj Mimarlığı disiplini de, insan ve fiziksel çevresini, doğal ve kültürel kaynakları, koruma ve yönetme temelinde uzlaştırıcı, sanatı, bilimi, mühendisliği ve teknolojiyi kombine eden çok önemli tasarım ve planlama alanlarından biri haline gelmiştir.

LANDSCAPE AND HUMANBEING RELATION AND LANDSCAPE ARCHITECTURE

ABSTRACT:

*Since Humankind has unconsciously exploited the nature for his aim from beginning up to now, bad cultural landscapes have appeared with inharmonious in the nature. But nowadays, people who aware of this anxious denaturalize, have started to plan and put into practice the necessary applications to shape the harmonous with ecological process of the nature for their physical and psychological needs. In this context, **Landscape Architecture** has been one of the important disciplines, protecting the human together with its environment, cultural and physical sources, combining the science, arts, engineering and technology.*

1. GİRİŞ:

Peyzaj kavramı, Fransızca bir kelime olan **peysage** kelimesinden dilimize geçmiştir. İngilizce'de **landscape**, Almanca'da **landschaft** olarak kullanılmaktadır. Kelime

anlamıyla, çevrenin tüm görünümü veya manzara anlamına gelmektedir. Daha geniş kapsamda ise “Bir görüş çerçevesinde yer alan bütün doğal ve kültürel çevrenin meydana getirdiği bir kompozisyon yahut bir tablodur.”(2)

Örnek olarak yapı yoğunluğunun çok yüksek olduğu bir şehirde bir evin penceresinden bakan insanın gördüğü peyzaj, komşu apartmanın belli bir bölümü onu çevreyen diğer yapılar, yollar, varsa ağaçlar, taşıtlar, insanlar gibi elemanlardır. Kente hakim bir görüş noktasında ise yapı grupları, yollar, meydanlar, parklar, taşıtlar, insanlar ve bunun gibi elemanlara ek olarak, kenti kuşatan tarımsal arazi veya orman, dağ, tepe ve bunun gibi doğal elemanlar da görüş sınırına girecektir. Kent yerleşimi dışında örneğin dağlık bir arazide belli bir bakış noktasından insanın kavradığı görünüm, kent görünümünden çok farklı olacaktır. Burada arazinin morfolojik ve topoğrafik özellikleri, yüzey jeolojik gösteriler, su yüzeyleri, orman ve mera ve bunun gibi bitki örtüsü, varsa tarımsal işletmeler görüş alanına girerek peyzajı oluşturabilecektir. Bu örnekleri sonsuz sayıda artırmak mümkündür.

Peyzaj, başka bir tanımla, bulunduğumuz herhangi bir yerde bizi çevreleyen şeylerin tümüdür. Dağlar, tepeler, ovalar, vadiler, su yüzeyleri, nehirler, çeşitli bitki örtüsü ile arazi, bulut, yağmur v.b. gibi özellikler ile atmosfer, insan ve hayvan varlıkları, yapılar, yollar, taşıtlar ile yerleşim bölgeleri, peyzajın fiziki elemanlarını oluşturmaktadır. Bunun yanısıra peyzaj, toplumların örf ve adetlerini, kanunlarını, ve kültürlerinin tüm sosyal desenini de kapsar. Peyzaj, doğa ile insan ve onun kültürünün değişen oranlarda bir araya gelmiş işlemlerinin bir ürünü olarak ortaya çıkar. Gerçekten iklim ve toprak koşullarının hemen hemen aynı olduğu dünyanın farklı bölgelerinde, onu kullanan insanların kültür seviyeleri, gelenekleri, sosyal ve ekonomik koşulları, birbirine tamamen zıt peyzajlar ortaya koyabilir. Dünya üzerinde toprak, su, bitki, hayvan ve en önemlisi de insan topluluklarının var olduğu sonsuz varyasyonlarda sürekli değişen bir peyzajlar dizisini görmemiz mümkündür. Doğa görünümleri ve onu kullanan insan topluluklarının görünüş ve yaşayış ilkeleri, mekan içinde olduğu kadar, zaman boyutu içinde de

değişmektedir. Bu yüzden peyzaj, doğal, sosyal, ekonomik ve kültürel etkilerle değişime uğrayan dinamik bir yapıya sahiptir.

2.PEYZAJ ÇEŞİTLERİ: Peyzajın doğal ve kültürel olmak üzere iki çeşidi bulunmaktadır.(1)

2.1.-Doğal Peyzaj: İnsanın hiç veya az etkisi olan kendi doğal düzenini koruyan alanların görünümüdür. Bu gibi alanların ekolojik ve biyolojik dengesinde olan değişimler ancak doğal kuvvetler dediğimiz deprem, yanardağ püskürmeleri, şiddetli deniz ve hava akımları, med ve cezir, erozyon gibi olaylar sonucu ortaya çıkar. Ancak, bu etkiler doğal peyzajda nadir olarak ani, fakat genellikle bir çok nesillerin bile fark edemediği uzun süreler içinde meydana gelir. Doğal dış kuvvetler, peyzajı sürekli olarak etkileme eğilimindedir. Buna karşılık, peyzaj unsurları arasındaki yardımlaşma, peyzaj tablosunun belirli ve dengeli bir ortam içinde kalmasını sağlar. Özellikle vejetasyon örtüsünün, bozulan peyzajı tamamlamadaki yönü çok büyüktür.

İnsanın herhangi bir etkisi görülmeyen peyzajda, arazi, toprak, hava, su, bitki örtüsü ve hayvanlar topluluğu bir arada ekolojik bir denge oluşturmaktadır. Yani canlı ve cansız her eleman bu bütünün parçasıdır. O nedenle doğal peyzajdan koparılacak alınan en küçük bir parça, bütünlük içindeki yokluğunu hemen bize hissettirir. Doğal peyzaj, başta insan olmak üzere, tüm canlıların varlığını korumada, yaşantısını sürdürmede çok önemli rolü olan bir materyal kaynağı ve estetik tertip örneklerini bünyesinde toplayan güzel manzaralar dokusudur.

Doğal peyzaj, arazi ile iklim şartlarının çeşitli varyasyonları ile biçimlenir. Dünya gezegeni üzerinde gerek yatay ve gerekse düşey yönde arazi ve iklim şartlarının ortaya koyduğu sayısız doğal peyzaj örnekleri görmek mümkündür. Arazi, değişmeyen daha doğrusu hareketsiz kabul edilen stabil yapısı ile doğal peyzajın temelini oluşturur. Yani peyzajın bazını ve fonunu teşkil eder. Arazi üzerinde yer alan

vejetasyon örtüsü ise formları, normları ve renkleriyle peyzaja sınırsız zenginlik sağlar. Orman, maki, step, çöl, savan, preri, tundra, Alp rejyonu, vejetasyon örtüsünün, şekillenmiş büyük ekolojik birlikleridir. Bunlar içinde ağaç ve orman başlı başına bir peyzaj hazinesidir. İklim ise arazideki çeşitlilikleri meydana getiren doğal etkenlerin en önemlisidir.

Doğal peyzajı kapsamış olduğu çeşitli ana elemanların özelliklerine göre alt tiplere ayrılabilir. Dağ peyzajı, deniz peyzajı, göl peyzajı, çöl peyzajı, doğal orman peyzajı v.b. daha ayrıntılı ayırım yapılmak istendiğinde bunların içinde de farklı tiplerde ayrımlar yapmak mümkündür.

2.2. Kültürel Peyzaj: İnsanların doğayı çeşitli amaçlarla kullanımları sonucunda ortaya çıkan peyzaj formudur. Akıl ve onu kullanma yeteneği ile hayvanlardan ayrılan insanın, çevresini kendisine yarayışlı bir biçimde düzenlemesi, doğa-insan ilişkilerinin olumlu sonuçlarını ortaya koyar. Fakat bu ilişkinin tarihi geçmişi göstermiştir ki toplumlar teknolojik ve bilimsel alanda geliştikçe, ilişkilerindeki denge, doğa aleyhine bozulmuş ve genelde olumsuz denilebilecek kültürel peyzajların oluşmasına neden olmuştur. Nitekim insanoğlu ormanları ve dağları delmiş, yarmış, nehirlerin ve bunlara benzer sayısız faaliyetlerle hasta görünümlü bir peyzaj, yaşanması güç bir çevre yaratmıştır. Fakat oluşan kültürel peyzaj, toplumların doğayı kullanım amaçlarına ve biçimlerine göre farklılıklar göstermektedir. Bu bakımdan, kesin sınırlarını saptamak zor olduğu halde, esas itibariyle kültürel peyzajı, kırsal ve kentsel peyzaj şeklinde ayırmak mümkündür.

2.2.1. Kırsal Peyzaj: İnsanın doğa içinde, kentsel amaçların dışındaki faaliyetlerinin ortaya koyduğu çevrenin görünümüdür. Bu faaliyetler, esas itibariyle tarımsal olabileceği gibi, rekreatif ve endüstriyel de olabilir. Faaliyet amaçlarına göre doğa ile ilişkileri dengeli veya dengesiz sonuçlar ortaya koyar. Esas itibariyle kırsal alanlar, kentsel ve doğal alanlar arasında geçit ve bir bakıma tampon görevi yapan alanlardır İnsanların bu alanlardaki uğraşlarına göre

peyzajı; tarımsal peyzaj, endüstri peyzajı, orman peyzajı, turizm peyzajı, ulaşım peyzajı diye ayırmak mümkündür.

***Tarımsal Peyzaj:** Dünya üzerindeki insanların doğayı değiştirdikleri ilk faaliyet tarımsal alanda olup ilk kültür peyzajı olarak nitelendirilebilir. Tarım peyzajının karakterini esas itibariyle, arazi yapısı, toprak ve topoğrafik özellikler, su ve iklim gibi doğal etkenler, insanların örf-adet ve kültürleri ile birlikte ülkeden ülkeye ve bir yerden diğerine değişen çeşitlilikte tarımsal peyzajlar ortaya koyar. Doğal peyzaj içinde tarla açılması, tarla parselasyonu, teraslama, yollar, sulama kanalları, açık drenaj hendekleri, dağınık ve tek tarım işletmeleri, köy yerleşimleri, köy meydanı, köy okulları, hayvancılık işletmeleri ve ağıllar, yaylalar, doğal çayırlar ve meralar, tarımla ilgili çeşitli yapılar, su değirmeni, tarım bitkilerinin kapladığı yeşil örtü, meyva bahçeleri v.b. gibi tesisler tarımsal peyzajın bünyesini meydana getirir. Tarım arazisi içinde korunmuş orman adacıkları, koruluklar, sulak alanlar, bataklık ve maki parçacıkları, çoğu kez tarla içinde rastlanılan soliter ağaçlar, güzel çiçekli dekoratif ağaçlar, köy korulukları, mezarlıklar gibi tarımsal peyzajın bünyesini zenginleştiren varlıklardır. Tarımsal peyzaj, genellikle insanların verimlilik amaçlarına hizmet eden ve bazen de karlılık esaslarına dayanan uğraşların sonucunda ortaya çıkan bir peyzajdır.

***Endüstriyel Peyzaj:** Kırsal alanlar içinde yer almış endüstri kuruluşlarını veya endüstriye hammadde temin eden faaliyet alanlarının ortaya koyduğu görünümüdür. İnsanların doğada en fazla tahrip ettiği faaliyetlerdir. Nitekim bunlar sadece büyük kitleli tesisleriyle peyzaj içinde güç hazmedilen bir bütün olarak kalmaz, aynı zamanda çeşitli atık ve artıklarıyla havayı, suyu ve toprağı kirletmek suretiyle, insan, hayvan ve bitki sağlığına son derece zarar verirler. Dağları, tepeleri kemiren ve havaya devamlı şekilde toz çıkaran çimento fabrikaları, demir çelik tesisleri, çevre kirliliğinde çok büyük rolü olan azot fabrikaları, rafineler, ve benzeri sayısız tesisler, kırsal alanların huzur ve estetiğini bozan peyzaj örnekleridir. Endüstriye hammadde temin eden tesisler de, örneğin açık maden ve kömür ocakları, taş ocakları, tuğla

fabrikaları gibi doğayı kemiren faaliyet alanlarıda çok kötü görünüşlü peyzaj alanlarıdır.

***Orman Peyzajı:** Tarımsal peyzaj ile çok yönlü ilişkisi olan orman peyzajı, ormanlar, su düzeni, iklim faktörleri, sosyal ve ekonomik bağları nedeniyle tarım peyzaj ile aynı mekan içinde bulunan ve peyzaj planlaması açısından ortak prensiplere bağlı doğal peyzaj varlıklarıdır. Çünkü orman köylerinin tarımsal etkinlikleri ve yerleşme çalışmaları, planlama ve işletme bakımından tarımsal yöre ile bir arada organik bir bütünlük arz eder. Orman içinde yapılan silvikültürel müdahaleler, suni ve doğal ağaçlandırma çalışmaları, milli parklar, tabiat parkları, orman içi ve kenarı dinlenme alanları, orman yolları, odun depoları, orman yangın yolu ve şeritleri, yangın gözetleme kuleleri, orman köylerinin arazi kullanım biçimi, mimari yapısı, kullanılan tarımsal faaliyetler, orman içi meralar, sulak alanlar, erozyon ve kumul alanları gibi birçok obje orman peyzajını oluşturmaktadır.

*** Turizm veya Rekreasyon Amaçlı Peyzaj:** Kırsal alanda insanların eğlenme, dinlenme ve boş zamanlarının değerlendirme amaçları için ayrılmış ve düzenlenmiş alanların görünümüdür. Piknik ve kamping alanları, plajlar, motel, otel, tatil köyleri, rekreasyon peyzaj alanları, kent dışı spor alanları, kaplıcalar, mağaralar, tarihi kalıntılar, harabeler, arkeolojik sanat eserleri, golf alanları, spor kompleksleri gibi.

***Ulaşım Peyzajı:** Karayolu, demiryolu ve akarsu boyu bağlantısı olmak üzere üç türlü ulaşım sistemi doğal peyzaj üzerinde önemli iz bırakmaktadır. Kara ve demiryolu çalışmaları, insan emeğinin fazla karıştığı ve daha ziyade tekniğin baskısı altında meydana getirilen tesislerdir. Kara ve demiryolları güzergahı ve istasyonları, kazı ve dolgu şevleri, refüjler, kavşaklar, yay geçitleri, virajlar, oto parklar, yol kenarı dinlenme yerleri, benzin istasyonları, köprüler, manzara yolları gibi.

2.2.2. Kentsel Peyzaj: Kentsel peyzaj alanları, kırsal peyzaj alanlarına nazaran yüzölçümü bakımından çok az bir alan kaplamasına rağmen, nüfus yönünden çok daha

yoğundurlar. Kırsal peyzajın aksine günümüzde kent içinde doğal peyzaj güzelliklerinin izini bulmak artık olanak dışıdır. İnsan yapısı kültürel çevrenin, doğal peyzaja üstün olduğu bir mekan olarak ortaya çıkardığı kentler, insanların esas yerleşme amaçlarına ve varlıklarını sürdürme konusundaki ideallerine göre karakter kazanırlar. Kentsel peyzaj, hangi amaçla olursa olsun, insanların kümelenme, toplanma içgüdülerinin ortaya koyduğu bir yaşama mekanıdır. Kent peyzajının esas karakterini, mimari yapılar ve bunların organizasyonu tayin eder. Kuruluşunda ana amaç ne olursa olsun, hemen hemen bütün kentlerde toplumun yaşama, çalışma, eğlence ve dinlenme faaliyetlerine imkan sağlayan bölümleri vardır. Bunlar iskan alanları, idari alanlar, ticaret alanları, endüstri alanları, trafik sistemi, sosyal tesisler, park ve bahçeler, spor alanları, açık alanlar ve doğal alanlar gibi kent iskeletini oluşturan elemanlardır.

İnsan için ideal bir yaşama ortamı olması gereken kent mekanında, bölümler arasında işlevsel bir bağlantı ve kullanılabilirlik kadar, estetik olma gibi ikili bir ilişki bulunması gerekir. Uygarlığın simgesi olarak kabul edilen kentlerin genelde işlevsel ve estetik özelliklerini kaybetmiş olduğu görülmektedir. Özellikle ülkemiz açısından kent peyzajının durumu acınacak durumdadır.

3. PEYZAJ-İNSAN İLİŞKİLERİ:

Yukarıda bahsedilen bilgiler ışığında günümüz koşullarında, doğal peyzaj alanlarının her geçen gün azaldığı, oluşturulan kültürel peyzajın ise yoğun bir şekilde onun yerine aldığı gözlenmektedir. İnsanın var oluşundan günümüze kadar, doğal peyzaja olan etkisini 4 aşamada toplamak mümkündür (1).

1.ci aşama; Bu dönem, tarih öncesi ilkel insan diye nitelendirilen varlıkların doğayı sadece avcılık ve kendine yetecek kadar tarımsal faaliyetlerle uğraştıkları çevresini değiştirici veya olumsuz hiç bir eylemde bulunmadıkları dönemdir. Güven duygusuyla birleşmiş bir doğa korkusu hakimdir. Paleolitik devir insanının, doğaya olan etkileri beslenmek için yapılan avlanma yani hayvan türlerine vermiş

olduğu ölçülü zararlardan öteye gidememiştir. Onbinlerce yıl önceleri, henüz peyzaj mimarisi söz konusu değilken ilkel insanlar bir çeşit peyzaj, çevre duygusu ile doğanın mimari formlarını benimsemişler ve doğadaki ilginç formlara, dramatik peyzajlara duygusal bir tutku ile bağlanmışlardır. İkel avcı kavimler, sosyal toplantılar ve dini seremoniler için dramatik doğal peyzajlar seçmişlerdir. Yaşam biçimlerini, olaylarını grafik sanat formları ile bu kayalara geçirmişlerdir. Bu durum, ilkel insanların çevresini daha çok duygusal bir biçimde algıladığını göstermektedir.

2.ci aşama; Daha geniş ihtiyaçlar dizisi için nispeten uygun, makul bir çevre ilişkisi ile birlikte, doğa korkusu ve sevgisi, doğanın çeşitli olaylarını anlama ve insan gücünün sınırlılığını kavrama dönemidir. İnsanın doğayı değiştirici ilk faaliyeti tarımsal faaliyetler olmuştur. Bitki tohumları ekmek, hayvanları ehlileştirmek, belli bir yerde yerleşerek konut inşa etmek ilk çevre düzenleme örneği olarak görülür. İnsanların tarım yolu ile peyzajı değiştirmeye başlamaları doğayı sınırlı ölçüde de olsa tahribe doğru ilk adımlarını atmalarını sonuçlandırmıştır. İnsanların toprağa bağlanmaları, belli bir yerde sürekli bir yaşama bilincinin doğuşu ise, yapı sanatının ortaya çıkmasına olanak vermiştir. Böylece insanların mekan düzenleme sanatı olan mimarlık doğmuştur denebilir. Başlangıçta doğanın biyolojik, ekolojik kanunlarına dayanan tarımsal aktivitelerinde, insanı hala doğanın bir parçası olarak görürüz. Gelişimin bu evresinde, insanoğlu doğaya tam bir itaat, dinsel ve ekonomik bir bağlılık içindedir. Fırtına, rüzgar, yağmur, sel, deprem, v.b. doğal güçlerin hakim olduğu bir çevre ve onunla olumlu bir ilişki içindedir.

İnsanların tarımsal amaçlarla ortaya koydukları bu ilk yerleşme tipleri ve arazi kullanım şekilleri, çevre ile ekolojik ve biyolojik yönden dengeli bir bütünlük içindedir. Bununla birlikte iyi bir ürün almak için arazi bakımı, işlenmesi v.b. işlerde deneyimlerin gelişmesi dönemi de diyebiliriz. Doğal faktörlerin (endojen ve eksojen güçlerin) ortaya koyduğu aşındırma, taşıma, yığma gibi biçimlendirmelerin dışında, yeryüzü değişmemektedir. Kentlerin ilk gelişmelerinde bir odak yeri ve kabile şefi için süslü ve büyücek bir kulübenin bulunduğu merkezi bir açık sahanın etrafında yer almış olan

ilkel yaşam ve alışveriş merkezleri biçiminde ortaya çıkan ilk yerleşme alanları gittikçe gelişerek, saray, mabet, meydan kompleksini kuşatan yerleşme üniteleri şekline girmişlerdir. Mısır, Asur, Ege, Yunan, Roma v.b. ilkçağ uygarlıklarından başlayıp, ortaçağ, Rönesans ve Barok devirlerini de kapsayarak, hemen hemen 19 y.y. endüstri devrimine kadar, kentler bu ana fikirde ve temelde gelişmişlerdir.

İnsanların, bu döneme kadar olan kentsel eylemlerinde doğaya olan etkileri ölçülü olmuştur. Her ne kadar zaman zaman eski Yunan ve Roma şehirlerinde ve mimarilerinde doğa ile çarpışan, zıtlaşan insanı çevresinden koparan, bağımsız hissettiren bir meydan okuyuş sezilse de, aynı yörelerde gelişen Bizans kent ve manastırlarında biçim, renk ve malzeme yönünden doğa ile bütünlük sağlayan özellikler görülür. Bu eski toplumlar, evlerini, köylerini, kasabalarını korunma zorunluluğu nedeniyle birbirine yakın, kompakt bir biçimde oluşturdular. Özellikle ortaçağda kale duvarları ile kuşatıldılar ve çevrelerinden kesin olarak ayrılmış oldular. Bu şekilde kentsel ve tarımsal arazi kullanışları, diğer bir deyimle kentsel ve kırsal peyzaj birbirinden ayrılmış oldu.

Rönesans devri ile bu düzen bir ölçüde değişmeye başladı. Zengin aileler, saray ve villalarını kent dışında kırsal alanda inşa etmeye ve geniş parkları ve bahçeleri ile çevrelerine açılmaya ve kırsal alan ile bütünleşmeye başladılar. Floransa'da başlayan villa dönemi, kale duvarları içine sıkışmış olan kentin sağlık koşullarının bozulması veba gibi salgın hastalıkların halkın kitle halinde ölmesini sonuçlandırması nedeniyle gelişmiştir. Kırsal alandaki sağlıklı yaşama olanakları bu eğilimi daha da artırmış ve Roma'da olduğu kadar, daha sonraları Barok döneminde Paris yakınında Versay ve Viyana yakınında Schonbrunn bu şekilde biçimlenmiştir. Doğal olarak bu dönemde kırsal hayatın rekreasyon nimetleri (av, piknik, parkta yürüyüş v.b.) toplumun çok küçük ve elit bir kesiminin tekelinde bulunuyordu.

3.cü aşama; İnsanoğlunun doğa ile bundan sonraki ilişkisi, toplanma içgüdüsünün ortaya koyduğu yerleşme motifi olan kentlerdir. Bu nedenle ilk tarımsal yerleşmelerden

sonra, uygarlıkların tarihi hemen hemen kentlerin tarihleriyle ile başlar denilebilir. Nüfus artışı ve endüstri devriminin başlaması ile birlikte teknolojik gelişmeler sonucu, doğayı umursamaz ve uyumsuz bir şekilde korkusuzca hükmetme ve saldırma eğiliminin artmasıdır. Örneğin doğal kaynakların aşırı sömürülmesi, ormanların tahrip edilmesi, arazilerin bilinçsizce kullanılması, hava, su ve toprak kaynaklarının kirletilmesi gibi. 19 yy 'da endüstri devrimiyle, insanoğlunun doğa üzerindeki dinamik eylemleri hızla artmaya başlar. Bu dönemin başlamasıyla birlikte kentler ve yeşil kırsal alanlar arasındaki belirgin tezat ta ortadan kalkar. Kontrolsüz ve sınırsız bir biçimde yerleşim alanları, endüstriyel tesisler bütün kent ve kırsal alanlara yayılmaya başlar. Teknolojik gelişmeler kırsal nüfusun hızla kentlere kaymasına ve kentlerin yaşanamaz hale gelmesine neden olur. Kent içindeki doğal alanlar hızla tüketilir. Artık bir zamanlar kentin odak noktaları olan saray, mabet ve meydanlar yerlerini, yerleşim yerleri, ticaret ve endüstri merkezine bırakırlar. Eski geleneksel kent planlarının tarihi, ruhu, yerini daha mekanik dolayısıyla daha az insancıl bir yerleşme düzenine bırakır.

Artık insanoğlu doğa ile kıyasıya bir kavgaya tutuşmuştur. Endüstri için hammadde temini, taş, kum ocaklarının açılması, ormanların tahribi, tren ve karayolları, köprüler, tüneller, limanlar, barajlar, enerji taşıyıcılar v.b. gibi eylemler doğayı değiştirici, çirkinleştirici faaliyetler olarak ortaya çıkmıştır. Günümüzde halen bu aşama devam etmektedir.

İnsanlar yaşamları için en uygun ortamın doğa ile bütünleşmiş bir mekan olduğunu, doğa ile ilişkilerinin önemli bir hayat unsuru olduğunu anlayıncaya kadar çok acı deneyler geçirmişlerdir. Teknolojik gelişmeler, bilinçli ve rasyonel kullanılmadıkları için ekosistem veya doğa üzerinde çoğunlukla olumsuz etkiler oluşturulduğu gibi insan yaşamına da bu olumsuzluklar daha büyük boyutta aynen yansımış ve yansımaktadır.

4. cü aşama ise, yarın veya gelecek için insanların doğa ile bütünleşmesi ve sorumluluk duyma çabasına girme aşamasıdır. Yani bir bakıma **EKOLOJİK** devir ortaya

çıkacaktır. Bu dönem doğal çevresel koşullara daha duygusal ve mantıklı bir düzenleme ile ona uyma, onun işlemlerini anlamaya ve kendi sosyal düzenini onunla bütünleştirmeye başlayacağı dönemdir. Daha şimdiden bu konuda birçok işaret ve örnekler görmek mümkündür. Günümüzde ortaya çıkan bu olumsuzluklar nedeniyle bütün dünya insanları "Denatüralize" yani doğadan kopma veya yok olma endişesini taşımaya başlamıştır. Özellikle dünyayı hoyratça kullanan insanoğlu, artık tehlike çanlarının çaldığı noktada insan-doğa ilişkisinin yeniden gözden geçirme ihtiyacı duymaktadır.

Bir çok gelişmiş ülke, doğaya verdikleri zararların sonuçlarını idrak etmiş ve doğayı öncelikle ekolojik işlemlerine uygun yeniden biçimlendirerek insanların fiziksel ve ruhsal sağlıkları için planlama ve uygulama çabası içine girmiş ve girmektedir. A.B.D. de Yellowstone Parkının 1872 yılında dünyada ilk milli park niteliğini taşıması bunun en güzel kanıtıdır. Ayrıca doğayı en çok tahrip eden gelişmiş ülkelerin biraraya gelerek uluslararası çevre koruma ile ilgili her türlü faaliyetlerde başı çekmesi ve bazı maddi yardımlarda bulunması belki de kendilerini doğaya affettirebilme olasılığını artırmaktadır.

Pek çok ülkede insan ile doğa arasındaki ilişkilerin olumlu şekilde çözümlenmesi için birçok disiplindeki plancılar (Mimarlar, Şehir Plancıları, Peyzaj Mimarları, Orman Mühendisleri gibi) önemli girişimlerde bulunmaktadır. Ancak doğal peyzaj ile insan ilişkisi, insanın doğa anlayışı ve doğaya karşı tutumu, çeşitli mesleklerden insan gruplarına göre değişmektedir. Bu ilişkinin doğayı tahrip derecesi üzerindeki etkisi de birbirinden farklıdır. Bir mühendis için doğa harcamakla tüketilemeyecek kadar zengin bir enerji kaynağı ve materyal deposudur. Edebiyatçı, şair ve ressam, müzikçi gibi fonetik sanatçı için, doğa korku, heyecan, sevgi, neşe, surpriz, güzellik, kontrast, denge, renk gibi pek çok sayısız sezgi yeteneklerini harekete getiren duygusal bir mekandır. Tarımcı ve ormancılar için, doğal potansiyelden ürün almak ön planda gelen bir amaçtır. **Dolayısıyla insanoğlunun, doğanın karlılık derecesine**

karşı tutkusu artıkça doğal peyzajı tahrip derecesi de o oranda artmaktadır.

Plancı için doğa, insanoğluna rahat yaşam sağlamaya elverişli güzel bir mekan halinde tertiplenmek için yaratılmış bir potansiyeldir. Bu nedenle plancı doğanın mevcut varlıklarını insan yaşayışına elverişli bir halde düzenlemeyi amaç edinen bir bilimci, teknikçi ve sanatçıdır. Bu amaçla hergeçen gün tahrip edilen doğayı yani doğal peyzajı sürdürülebilir bir şekilde zarar vermeden yada en az zararla insanların çeşitli ihtiyaçlarını amaca uygun, estetik ve rasyonel olabilecek şekilde karşılayacak yöntemleri uygulamak zorunluluğu bulunmaktadır.

4.PEYZAJ MİMARLIĞININ TANIMI:

Gerek doğal peyzajın korunması ve sürdürülmesinde ve gerekse kentsel ve kırsal peyzajın işlevsel, estetik ve sağlıklı bir şekilde planlanmasında Peyzaj Mimarlığına büyük görev ve sorumluluklar düşmektedir. Peyzaj ve mimarlık sözcüklerinin birbirine ters düşen anlamları nedeniyle bu kavramın açıklanması güç görünebilir. Zira birincisi dinamik, değişken, ikincisi ise statik yani durağandır. Peyzaj Mimarlığı kavramı ilk defa 1863 yılında ABD 'de F. L.Olmsted ve C. Vux tarafından New York Central Parkı tasarladıkları zaman gündeme gelmiştir(4).

O günden itibaren, Peyzaj Mimarlığı, diğer çevre bilimcileriyle (mimarlar, mühendisler, holtikültürcüler gibi) rekabet içinde faaliyetini sürdürmüştür. Toplumsal ve çevresel değişmeler doğrultusunda Peyzaj Mimarlığında da içerik ve kapsam olarak olumlu ve hızlı gelişmeler meydana gelmiştir. Bunun sonucu Peyzaj Mimarlığı insan ve fiziksel çevresini, doğal ve kültürel kaynakları, koruma ve yönetme temelinde uzlaştırıcı, sanatı, bilimi, mühendisliği ve teknolojiyi kombine eden çok çeşitlilik gösteren tasarım alanlarından biri haline gelmiştir.

ASLA'nın(Amerika Peyzaj Mimarlığı Topluluğu) tanımına göre, **PEYZAJ MİMARLIĞI**; "Doğal ve kültürel kaynakları koruma ve yönetme temelinde, kültürel ve

bilimsel birikimin (oluşturulacak fiziksel çevrenin işlevsel ve yaşam kalitesini artırma yönünde) yeryüzünde uygulanması kapsamında, doğal ve kültürel elemanların düzenlenmesi, arazinin planlanması, tasarlanması ve yönetimi sanatıdır”(4).

Peyzaj Mimarlığı, görüldüğü gibi kentsel ve kırsal peyzaj alanlarında olduğu kadar, doğal alanlarda insan eli ile çevre arasındaki ilişkileri fiziki yönden düzenleyen bir faaliyet alanıdır. Bu bakımdan düzenlemekle görevli olduğu mekan birimi, bir evin teras, balkon, avlu veya bahçesi gibi en küçük ölçekten başlayarak, havza ve bölge arazi planlaması gibi büyük ölçekli alanlara kadar genişlemektedir. Bu bakımdan çalışmalarının diğer mekan düzenleyici disiplinlerle sıkı bir ilişki halinde olması gerekmektedir. Bunlar, mimarlık, şehircilik, bölge plancılığı, ekoloji, botanik, jeoloji, toprak, coğrafya, hortikültür, ormancılık, ziraat, güzel sanat dalları, sosyoloji gibi disiplinlerdir.

4.1. Peyzaj Mimarlığının Çalışma Alanları: Günümüz koşulları gereği bugün için Peyzaj Mimarlığının çalışma alanlarının kırsal ve kentsel mekanlarda yoğunlaştığı görülmektedir.

4.1.1. Kent İçi ve Yakın Çevresindeki Çalışma Alanları: Peyzaj Mimarlığının en detaylı çalışmalarını kapsayan bu bölümde amaç, doğadan koparılmış, fiziksel ve ruhsal baskılar altında olan modern kent insanına, mümkün olduğu kadar doğa ile ilişki kurabileceği yeşil bir çevre yaratmaktır. Çalışmanın bu aşamasında, Peyzaj Mimarının kent plancısı ile sıkı bir işbirliği içinde olması gerekir. Bu işbirliği, gerek yerleşik alanların imar planları yapılırken, yeşil alan planlamasının entegrasyonunu sağlamak, konut ünitesinden başlayarak komşuluk, mahalle, semt, ve kent üniteleri için yeşil alanların miktar, dağılışı ve işlevselliği yönünden öneriler getirmek ve gerekirse yeni yerleşim bölgeleri veya kentlerde peyzaj arazi kullanım planlarının yapılması, yeşil alan sistemlerinin saptanması ve yeşil alan gereksinimlerinin, normlarının, kent dokusu içindeki dağılışılarının belirlenmesi ve nihayet yeşil alan birimlerinin tasarlanması şeklinde özetlenebilir.

Kent içi ve çevresi çalışma alanları; Ev terası, avlu ve bahçeleri, çatı bahçeleri, toplu konut bahçeleri, çocuk bahçeleri ve oyun alanlar, mahalle ve semt parkları, okul bahçeleri, spor alanları, yol, bulvar, meydan yeşillikleri, kamu ve özel kuruluşların yeşil alanları, kent parkları ve ormanları, hayvanat bahçeleri, botanik bahçeleri, tarihi ve arkeolojik alanların çevre düzenlemeleri, turistik tesislerin çevre düzenlemeleri, mabet yeşillikleri, mezarlıklar, fuar, kültürpark ve bahçe sergileri dir.

4.1.2. Kırsal Alanlardaki Çalışma Alanları: Kırsal alanda, çalışma alanı doğal elemanların hakim olduğu geniş bir mekan olduğu için, daha az ayrıntılı bir çalışma yapmak durumundadır. Bu alanlardaki çalışmanın esas amacı, doğal dengenin korunması veya yeniden tesisine yardımcı olunmasıdır. Tarımsal ve teknolojik gelişmenin zorunlu kıldığı bir çok tesisin çevre içinde olumlu bir gelişme göstermesi ve peyzajın görünüşü kadar elemanlar arasındaki dengenin kurulması, çalışmanın esasını teşkil eder. Böylece bir tarımsal alan, verimli olduğu kadar estetik, bir endüstri tesisi ekonomik ve verimli olduğu kadar çevreyle uyumlu, bir doğal alan ise koruma amacı (In-situ koruma) ile birlikte insanların rekreasyon kullanımına uygun planlanmış olabilir. Aynı şekilde bir ulaşım sistemi de doğal ve kültürel değerleri hiç bozmadan veya onlara en az zarar verecek şekilde yerleşebilir.

Kırsal alandaki çalışmalar genel olarak bölge ve havza ölçeğinde çevre düzeni ve arazi kullanım planlarının yapılmasıdır. Daha özel olarak da şu çalışmalar yapılabilir;

***Tarımsal alanların planlanması:** Tarım arazilerinin organizasyonu, köy meydanları, köy yollarının ağaçlandırılması, köyiçi ve çevresi rekreasyon alanları, köy korulukları, ıslak alanların ıslahı, rüzgar perdeleri, kar siperleri, kumulla mücadele, erozyon kontrolü gibi.

***Endüstri alanlarının planlanması:** Endüstri tesislerin çevre düzenlemeleri, endüstri için hammadde temin eden alanların (taş, çakıl, kum, kireç ve maden ocakları gibi) onarımı veya rekreasyonel amaçlarla kullanımının planlanması gibi.

***Ulaşım alanlarının planlanması:** Hava meydanları, demiryolu güzergahları ve istasyonları, çevre düzenlemeleri, karayolu planlaması, yol kenarı dinlenme yerleri, benzin istasyon çevre düzenlemeleri, manzara yolları gibi.

***Orman alanlarının planlanması:** Orman içi dinlenme alanları, tabiatı koruma alanları, doğa parkları ve milli parkların planlanması ve yönetimi, orman köyleri kırsal kalkınma planları, agroforestry planlamaları, suni ağaçlandırma faaliyetleri, yaban hayatı, sulak alanlar gibi.

***Turizm alanlarının planlanması:** Piknik ve kamping alanları, tatil köyleri, otel, motel, pansiyon, plajlar, kent dışı spor alanları, kaplıcalar, mağaralar, tarihi kalıntılar, harabeler, arkeolojik sanat eserleri, golf alanları gibi

4.2. Peyzaj Mimarlığının Öğeleri:

Peyzaj Mimarlığının 5 temel ögesi vardır. Peyzaj planlama çalışmalarının ölçeği ne olursa olsun bu beş temel öge mutlaka bulunmaktadır. Bunlar, doğal faktörler ve işlemleri, toplumsal faktörler ve işlemleri, teknoloji, metodoloji, değerlendirme'dir (1).

*** Doğal faktörler ve işlemleri:** Arazi ve insan ile uğraşan her meslekte, doğal ve toplumsal faktörler ön planda gelmektedir. Problemleri çözümleyici, planlayıcı ve tasarımıyıcı yöntemler her ölçek için geçerlidir. Bölgesel ölçekte arazideki değişiklik ve gelişmeler, böyle bir işlem başlamadan iyice bilinmeli ve değerlendirilmelidir. Doğal faktörlerin ve bu arada özellikle jeoloji, toprak, hidroloji, topoğrafya, iklim, bitki örtüsü, yaban yaşamı ve bunların arasındaki ilişkilerin saptanması, değişiklik yapılması planlanan ekosistemin anlaşılması için gereklidir. Aynı şekilde önemli olan diğer bir konu ise arazinin görsel kalitesinin analizi ve değerlendirilmesidir. Böylece arazi kullanma politikası, peyzajın ne kadar hassas veya dayanıklı bir ekosistem olabildiği konusundaki temel bilgilere dayandırılabilir. Böylece bir çok değerli ve ender bulunan ekosistemler, bugünün ve geleceğin insanları için korunup geliştirilebilir. Diğer taraftan daha küçük ölçekli peyzajlarda,

jeolojik ve toprak koşulları, yapı temellerinin formunda ve maliyetinde kritik saptayıcılar olabilecektir. İnsan eylemleri ve bitki yaşamı için en uygun ortam yaratmak ve geliştirmek söz konusu olduğunda, güneş, rüzgar ve yağış en önemli tasarım öğeleri olacaktır. Böylece görüldüğü gibi bir çok hallerde bölgenin veya alanın doğal faktörleri peyzaj planlama ve tasarımında en önemli etken olarak ortaya çıkmaktadır.

***Toplumsal faktörler,** peyzaj planlama ve tasarımında çeşitli ölçeklerinde hemen hemen benzer biçimde insan ve toplumların, cinsiyet, yaş, kültür, psikoloji, fiziksel özellikler gibi bir çok değişkenler göz önüne alınmaktadır. Böylece sosyal değerlere ve insan gereksinimlere en uygun bir tasarım ortaya konabilmektedir. Rekreasyon ve peyzajın estetik değerinin ortaya çıkartılması konusunda karar verilirken, insanların çevreyi değerlendirme ve kabullenmesi, davranış biçimleri ile açık hava rekreasyon eylemleri önemli derecede etkili olmaktadır. Önemli olan peyzaj tasarımcısının, çevrenin insan üzerindeki etkileri kadar çevreyi kontrol ve hünerle işleyebilmek için, insanların temel gereksinimlerini anlayabilmesidir.

***Teknoloji,** tasarımı tamamlayıcı veya planlama politikasının dayandığı bir araçtır. Teknolojiden yararlanma, makine gücündeki ve materyaldeki gelişime bağlı olarak seneden seneye bile değişebilir. Teknolojinin alanları ise bitkiler, bitkilendirme ve ekolojik sıralanma, toprak ilmi, hidroloji, kanalizasyon, mikroklima kontrolü, sert kaplama yüzeyleri, bakım işlemleri gibi.

***Tasarım metodolojisi,** peyzaj sorunlarının tanımı, ortaya konması ve farklı alan kullanışlarının çakıştığı hallerde bunları çözmek için geliştirilmiş sistemleri içerir. Metodoloji, sorunların çözümünün gelişmesinde, ilgili bütün faktörlerin ve değişkenlerin değerlendirilmesi işlemidir. Bilgisayar grafikleri, analitik, teknik, işaret ve rakamla gösterme tekniği bu işleme yardımcı olur. Bunlara ek olarak, yaratıcılık isteyen işlemlerde, puanlama v.b. yöntemlerle tasarımın daha insancıl bir çözüm içermesi mümkün olabilir.

***Değerlendirme,** Bu birimlerin biraraya getirilmesinin hedefi, özel alan özelliklerine ve insan davranış modellerine karşılık verecek bir peyzaj planlaması ve detay tasarım temelini geliştirmesidir. Gerek toplumsal ve gerekse fiziksel faktörler, insan davranışları ve çevre özellikleri, kültüre bağlı olarak, bölge ve komşuluk ölçeğinde sınırsız değişiklikler gösterir.

5. SONUÇ:

Günümüz koşullarında, doğal peyzajların bilinçsizce tahrip edilmesi ve çok kötü sayılabilecek kültürel peyzajların ortaya çıkması, peyzaj planlamanın (ekolojik planlamanın) önemini daha da fazla ortaya koymaktadır. Bu nedenle Peyzaj Mimarlığı disiplininin, 21 yüzyılda ülkemizde daha etkin olabilmesi için, sadece bahçe ve park planlaması yapar düşüncesini bırakarak, yukarıda bahsedilen çalışma alanlarını kapsayacak şekilde (özellikle eğitim konusunu ve kalitesini de) yeniden sorgulamak, şekillendirmek ve uygulamak zorunluluğu bulunmaktadır.

Ülkemizde zengin sayılabilecek doğal kaynaklarımızın değerini bilip, bu kaynaklara zarar vermeden ve uyumlu olacak şekilde, insana yaraşır ve mutlu olabilecek mekanların ve hizmetlerin sunulması Peyzaj Mimarlığının amacı olduğu gibi bütün disiplinlerin de ana amacı olmalıdır. Bu çerçevede, çalışma alanları birbirine yakın konumdaki disiplinlerin birbirleriyle ortak çalışma zorunluluğu olduğunu ve bu konuda her türlü çabanın gösterilmesi gerektiği bilinmelidir.

Doğa ve insanın geleceği için, **“Doğa insana muhtaç değil, insan doğaya muhtaçtır”** sloganını hiç aklımızdan çıkarmamız gerekmektedir.

KAYNAKLAR

1. **AKDOĞAN, G.**, Doğa Düzenleme Ders Notları, Yıldız Üniversitesi, F.B.E. Peyzaj Planlama. İstanbul, 1984.
2. **ARAN, S.**, Peyzaj Mimarisi Temel Prensipleri, A.Ü. Ziraat Fakültesi Peyzaj Mimarisi Bölümü Ziraat Fakültesi Yayınları:635, Ders Kitabı:198 Ankara, 1975.
3. **GÜLEZ, S.**, Park, Bahçe ve Peyzaj Mimarisi Ders Notları, Karadeniz Teknik Üniversitesi Orman Fakültesi, Trabzon, 1989.
4. **KAPLAN, A.**, 21 yüzyılın mesleği "Peyzaj Mimarlığı, Peyzaj Mimarlığı Dergisi, TMMOB Peyzaj Mimarları Odası, sayfa:93-96, Ankara, 1998.
5. **PAMAY, B.**, Park-Bahçe ve Peyzaj Mimarisi, İ.Ü Orman Fakültesi İ.Ü.Yayın No: 1640,O.F. Yayın No: 164, İstanbul, 1971.